

بررسی استفتائات و نظرات مراجع تقلید و مجتهدان در حوزه ترجمه:

مالکیت مترجم و احکام شرعی مترجمان^۱

مهدی لوائی مقدم^۲

چکیده

مبحث احکام شرعی حوزه ترجمه، در نگاه اول، کمی نامأنوس به نظر می‌رسد؛ ولی با کمی تحقیق و مطالعه، می‌توان به اهمیت آن پی برد. به اذعان همه فقها، جلب مصالح و دفع مفساد، اهدافی هستند که در همه احکام و استفتائات مراجع وجود دارد. بنابراین، شایسته است، مترجمان کشور اسلامی ایران، وجود مراجع و مجتهدان را غنیمت شمرده و در حل مسائل فقهی حوزه ترجمه، از آنها استمداد بطلبند. بدون شک، پرداختن به همه مسائل شرعی این حوزه، در یک تحقیق مقدور نمی‌باشد. در نتیجه، در این پژوهش، مبحث مالکیت فکری مترجمان (حق انتشار، حرمت نام و حرمت اثر) و همچنین احکام شرعی مربوط به مترجمان، مورد تحقیق و بررسی قرار گرفت. پس از استخراج و تحلیل استفتائات و ادله مراجع عظام تقلید و مجتهدان، مشخص شد، در رابطه با مالکیت فکری مترجمان، در نهایت یازده تن، موافق و یک نفر، مخالف این حقوق هستند. در بخشی دیگر از این تحقیق، به استخراج، تحلیل و بررسی استفتائات مراجع عظام و مجتهدان، در رابطه با مترجمان پرداخته شد. در نهایت مسائل مبتلابه و شرعی مترجمان، برحسب میزان تکرار، به پنج گروه اولویت بندی گردید. این موضوعات به ترتیب عبارتند از: الف. مسائل مربوط به حقوق معنوی مترجمان، ب. مسائل مرتبط با ترجمه قرآن کریم، ج. حقوق مادی مترجمان و شروط ضمن عقد قراردادهای ترجمه، د. مسائل مربوط به بازار کار ترجمه و هـ. مسائل متفرقه.

واژه‌های راهنما: ترجمه، مترجم، مراجع تقلید، استفتائات، احکام شرعی

۱. این مقاله در تاریخ ۱۴۰۰/۰۸/۲۴ دریافت شد و در تاریخ ۱۴۰۰/۱۰/۲۷ به تصویب رسید.

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد مترجمی زبان انگلیسی، گروه زبان انگلیسی، دانشکده زبان و ادبیات، دانشگاه بیرجند،

ایران؛ پست الکترونیک: lavaee13601360@gmail.com

۱. مقدمه

دین اسلام و نظام‌های اسلامی، در رابطه با حوزه‌های مختلف علوم، احکام فقهی و شرعی فراوانی را وضع نموده‌اند. اهمیت بالای حوزه ترجمه در بین سایر علوم، بر دین اسلام، پوشیده نمی‌باشد. سلطانی (۱۳۸۶)، در باب اهمیت ترجمه، می‌گوید: «ترجمه عبارتست از: ابزار ارتباط فکری و اجتماعی ملل؛ ابزار داد و ستد اندیشه؛ پل ارتباطی تمدن‌های گوناگون؛ عامل گسترش اندیشه‌های صاحب اثر اصلی و عامل تداوم حیات تمدن بشری» (سلطانی، ۱۳۸۶، ص. ۹۲). با توجه به اهمیت این حوزه، دین اسلام، احکام فراوانی را وضع نموده، تا فعالان این حوزه، علاوه بر عمل به مبانی و اصول ترجمه، پاسخگوی مسئولیت دینی خود نیز باشند. عوامل متعددی، لزوم یادگیری احکام شرعی حوزه ترجمه را ایجاب می‌نماید. دو مورد از این موارد عبارتند از: تقدم تزکیه بر تعلیم و تعهد به آرمان‌های دین و حکومت اسلامی. علاوه بر این، اشتراکات فراوان احکام فقهی با احکام حقوقی ترجمه، از مهمترین عوامل یادگیری می‌باشد. به عنوان مثال، آیت‌الله مکارم شیرازی که علاوه بر مرجعیت تقلید، خود از مترجمان معروف حوزه فقه می‌باشد، در یکی از استفتائات خویش در رابطه با مالکیت فکری مترجم می‌گوید: «مالکیت فکری، همچون مالکیت مادی، محترم است و تجاوز به حریم آن جایز نیست و هرکس تجاوز کند و خسارتی به بار آورد، ضامن است» (مکارم شیرازی، ۱۴۰۰، ص. ۱۵). به موازات نظر این مرجع تقلید، ماده ۲۴ قانون حمایت حقوق مترجمان و مؤلفان، برای هر شخصی که بدون اجازه، ترجمه دیگری را چاپ، پخش و نشر نماید، حبس تأدیبی از سه ماه تا یک سال را در نظر گرفته است.

واضح است، بررسی همه احکام شرعی این حوزه، در یک پژوهش مقدور

نمی‌باشد؛ لذا تحقیق حاضر، تنها به موارد ذیل می‌پردازد:

۱- استخراج و تبیین نظرات و دیدگاه‌های مراجع و مجتهدان، در رابطه با مالکیت فکری مترجم و تحلیل نظرات موافق، مخالف و استدلال آنها در این زمینه.

۲- استخراج بیشترین مسائل مبتلابه شرعی مترجمان و استفتائات مربوط به آن و همچنین اولویت‌بندی آنها بر اساس میزان تکرار.

وضعیت زندگی فرهنگی نوین، نوعی از حقوق مانند حق ترجمه، حق تألیف و از این قبیل را به عنوان حقوق فکری (معنوی) و ادبی پدید آورده است. قوانین بین‌الملل و پیمان‌های جهانی به این حقوق، شکل قانونی بخشیده است (سلطانی، ۱۳۸۶). سؤال اینجاست، آیا ترجمه، موجب حق شرعی می‌شود؟ آیا انتقال این حقوق (مالکیت فکری)، از منظر فقه دارای مشروعیت می‌باشد؟ موافقان یا مخالفان احتمالی، در تأیید یا رد این حقوق چه ادله‌ای دارند؟ یکی از اهداف تحقیق حاضر، پرداختن به این موارد می‌باشد.

کسی که اسلام را به عنوان دین خود انتخاب می‌کند، باید برنامه‌های آن را به طور کامل در همه قلمروهای زندگی خود (فردی، اجتماعی و شغلی)، بپذیرد؛ رفتار و عملکرد خویش را مطابق با احکام دین تنظیم نماید (سیستانی، ۱۳۹۷). مترجمان نیز از این قاعده مستثنی نمی‌باشند؛ لذا استخراج پاره‌ای از احکام، بررسی و درنهایت، اولویت‌بندی احکام شرعی و فقهی مربوط به مترجمان بر اساس میزان تکرار، از اهداف دیگر این پژوهش می‌باشد.

۲. پیشینه تحقیق

۱.۲. مبانی نظری

۱.۱.۲. مسائل مستحدثه

با توجه به آموزه‌های فقهی، بعضی از مسائل مربوط به حوزه ترجمه، مانند مالکیت فکری مترجم و احکام شرعی مترجمان؛ جزء مسائل مستحدثه محسوب می‌گردد. مسائل مستحدثه در فقه اسلامی، شامل آن دسته از موضوعاتی می‌شود که حکم شرعی آنها به صراحت بیان نشده است؛ اعم از اینکه آن موضوع در گذشته وجود نداشته (مثل ترجمه قرآن با کمک رایانه)، یا وجود داشته ولی برخی از ویژگی‌ها و شرایط و قیودش تغییر کرده است (مانند ترجمه انگلیسی قرآن). (مکارم شیرازی، ۱۳۸۵). وی در جایی دیگر می‌گوید:

احکام شرع غالباً به شکل قضایای حقیقه است. اگر این احکام، به صورت قضایای خارجیه بود، اختصاص به مصادیق موجود در عصر پیامبر (ص) یا ائمه اطهار (ع) داشت و هیچ یک از مصادیق پس از آن عصر را شامل نمی‌شد. با توجه به این مطلب می‌توان بسیاری از مسائل مستحدثه را حل کرد (مکارم شیرازی، ۱۳۹۹، ص. ۳).

بنابراین، هر مسئله‌ای در حوزه ترجمه، حکم شرعی دارد و مراجع و مجتهدان، همواره پی یافتن پاسخ آن می‌باشند.

۲.۱.۲. مالکیت فکری مترجم

هر مترجمی، نسبت به آثار ترجمه‌ای خویش، دارای دو نوع حق مادی و معنوی (فکری) می‌باشد. حق مادی مترجم که به موجب آن می‌تواند، از اثر خود شخصاً بهره‌برداری مالی کند یا این حق را به غیر واگذار کند. در رابطه با حق مادی مترجم، در میان فقها و همگان، هیچ اختلافی وجود ندارد و کاملاً محرز می‌باشد. حق دیگر مترجم، مالکیت فکری وی می‌باشد. این حق و مالکیت آن، جزء مسائل بحث برانگیز، میان فقها می‌باشد و تحقیق حاضر، فقط تکیه به این نوع از حقوق مترجمان دارد.

سلطانی (۱۳۸۶)، مالکیت فکری مترجم را متضمن این حقوق می‌داند:

۱- حق انتشار: مترجم می‌تواند درباره انتشار یا عدم انتشار اثر خود تصمیم بگیرد و نمی‌توان او را مجبور به انتشار اثر وی نمود.

۲- حق حرمت نام: مترجم حق دارد، نشر اثر را با نام خود، یا بی‌نام و یا با نام مستعار منتشر کند (ماده ۱۸ قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مترجمان). این حق در حقوق فرانسه، حق ولایت بر اثر (droit à lapaternité de l'oeuvre)، نامیده می‌شود (قبولی و محسنی، ۱۳۹۶).

۳- حق حرمت اثر: از آنجا که اثر ترجمه شده، به شخصیت مترجم، بستگی دارد، باید محترم شمرده شود. این بدین معناست که هیچ کس حق تحریف یا تعبیر اثر، بدون رضایت مترجم یا قائم‌مقام او را ندارد.

با توجه به اینکه در زمان شارع مقدس، موضوعی به نام مالکیت فکری مترجم وجود نداشته است؛ این مسئله در میان فقها، جزء مسائل نو و مستحدثه فقهی محسوب می‌گردد.

۲.۲. پژوهش‌های کاربردی

تا جایی که محقق بررسی نمود، تنها یکی از تحقیقات گذشته، به صورت تک‌نگاری، به موضوع احکام شرعی در حوزه ترجمه پرداخته است. در ذیل به جزئیات بیشتر مطالعه مذکور، می‌پردازیم.

لوائی مقدم (۱۴۰۰)، پژوهشی با عنوان «احکام حقوقی و شرعی ترجمه در ایران» انجام داد. وی در آن مطالعه، علاوه بر متذکر شدن اهمیت احکام حقوقی و شرعی ترجمه و لزوم یادگیری آنها توسط مترجمان، به بررسی میزان آگاهی مترجمان زبان انگلیسی از آنها می‌پردازد. جامعه آماری آن تحقیق، شامل ۶۶ نفر از مترجمان زبان انگلیسی در

کشور ایران، از حیثه‌های مختلف ترجمه بود. پس از انجام تحقیق، پژوهشگر، به این نتایج دست یافت الف. در مجموع سطح آگاهی شرکت‌کنندگان، از احکام حقوقی و همچنین شرعی و فقهی این رشته، مطلوب نمی‌باشد، ب. رابطه‌ی معناداری بین مدرک تحصیلی و سطح آگاهی مترجمان از این احکام وجود ندارد که اهتمام بیشتر مسؤولان آموزشی و اجرایی را می‌طلبد، ج. بیشتر مترجمان نسبت به لزوم یادگیری این احکام، نگرشی مثبت دارند و د. بیشترین راه کسب اطلاعات حقوقی توسط مترجمان، از طریق مطالعات شخصی و در رابطه با احکام شرعی، محیط وب می‌باشد (لوائی مقدم، ۱۴۰۰، ص. ۲۵). محقق مذکور، معتقد است، با افزایش آگاهی مترجمان، نسبت به این احکام، بسیاری از مشکلات علم ترجمه در جامعه از بین خواهد رفت. یکی از بخش‌های جامعه که می‌تواند نقش مؤثری در یاددهی این احکام به مترجمان داشته باشد، دانشگاه و محیط‌های آموزشی می‌باشد. دانشگاهها، جهت ارتقای دانش مترجمان از این احکام، می‌توانند از راهکارهای متعددی استفاده کنند. از جمله این راهکارها می‌توان به ایجاد زمینه‌ی مشارکت فعال اساتید حوزه و دانشگاه؛ راه‌اندازی سامانه‌های پاسخگوئی به مسائل حقوقی و شرعی مرتبط با ترجمه و مترجم و حمایت از پایان‌نامه‌ها، رساله‌ها و طرح‌های تحقیقاتی مرتبط با این موضوع، اشاره نمود (لوائی مقدم، ۱۴۰۰، ص. ۳۸).

۳. روش پژوهش

روش انجام شده در این تحقیق، مبتنی بر روش توصیفی-تحلیلی می‌باشد. در این مطالعه، اطلاعات مورد نیاز از کتب فقهی، مقالات اسلامی، محیط وب و دفاتر مراجع عظام تقلید و حوزه‌های علمیه گردآوری شد. بعد از بررسی و تجزیه و تحلیل آنها، نتیجه بدست آمده، تبیین گردید. جهت انجام این کار، در رابطه با مالکیت فکری مترجم،

۱۳ بررسی استفتائات و نظرات مراجع تقلید و مجتهدان در حوزه ترجمه

نظرات، استفتائات و ادله ۱۲ نفر از مراجع تقلید و مجتهدان، گردآوری و تعداد موافقان و مخالفان با آن، مشخص شد. سپس به تحلیل و واکاوی ادله و دیدگاهها پرداخته شد. در رابطه با احکام شرعی و مبتلابه مترجمان، به علت کثرت مسائل، تعداد ۸۰ مسئله، استخراج و سپس با توجه به میزان تکرار آنها، برحسب موضوع، اولویت‌بندی گردیدند.

۱.۳. جامعه آماری

جامعه آماری این تحقیق، استفتائات جمعی از مراجع عظام تقلید و مجتهدان معاصر و متوفی، در رابطه با مسائل حوزه ترجمه می‌باشد. اسامی مراجع و مجتهدان عالیقدر پیکره این تحقیق، عبارتند از: آیات عظام آیت‌الله خامنه‌ای، امام خمینی (ره)، مکارم شیرازی، شبیری زنجانی، صافی گلپایگانی، بهجت، فاضل لنکرانی، وحید خراسانی، سیستانی و مجتهدان امامی کاشانی، مرعشی شوشتری و شاهرودی.

۲.۳. ابزار پژوهش

کتاب‌ها، مقالات تخصصی اسلامی و حوزوی، وبسایت‌های رسمی مراجع عظام، محیط وب، کتابخانه‌های حوزه‌های علمیه، اساتید حوزه و دانشگاه و غیره، جملگی در انجام این تحقیق نقش داشتند.

۴. یافته‌ها و بحث

۱.۴. مالکیت مترجم

همان‌طور که پیش‌تر گفته شد، مترجم دارای دو نوع حق می‌باشد. مادی (حق بهره‌برداری اقتصادی از آثار ترجمه‌ای) و مورد تأیید همگان و فقها می‌باشد. دومین حق، فکری یا معنوی (حق انتشار، حرمت نام و حرمت اثر ترجمه‌ای) و مورد اختلاف میان فقها می‌باشد.

در ابتدا و قبل از شروع بحث، نتایج بدست آمده (موافقان و مخالفان حقوق مالکیت فکری مترجم)، در جدول ۱، به نمایش گذاشته می‌شود.

جدول ۱. نتایج دیدگاه مراجع عظام تقلید و مجتهدان در رابطه با مشروعیت مالکیت فکری مترجم

رهبر معظم انقلاب	آیت الله مکارم شیرازی	آیت الله بهجت	امام خمینی (ره)	آیت الله سیستانی	آیت الله صافی گلپایگانی	آیت الله فاضل لنکرانی	آیت الله امامی کاشانی	آیت الله مرعشی شوشتری	آیت الله شاهرودی	آیت الله وحید خراسانی	آیت الله موسوی بجنوردی
موافق	موافق	موافق	ابتدا مخالف بعد موافق	موافق	مخالف	موافق	موافق	موافق	موافق	موافق	موافق

آیت الله خامنه‌ای، در پاسخ به سؤالی مبنی بر نظر ایشان در رابطه با مالکیت فکری می‌فرماید: «بنا بر احتیاط واجب، رعایت حقوق صاحبان آن، از طریق کسب اجازه لازم است» (خامنه‌ای، ۱۳۸۹، ص. ۴). در حقیقت ایشان، با این حکم، نظر آیت الله سیستانی را نیز تأیید فرمودند. نظر آیت الله سیستانی، در رابطه با این حقوق، در صورت تنفیذ حاکم شرع، موافق می‌باشد (سیستانی، ۱۳۸۸). هتینگر^۱ (۱۹۸۹) معتقد است، اگر ما بپذیریم که هدف قوانین حمایت از مالکیت فکری (معنوی)، ارتقای سطح کمی و کیفی دانش و نشر اطلاعات و بهره‌برداری هرچه بیشتر از آن در جامعه می‌باشد؛ آنگاه شناسایی حقوقی بر اطلاعات و افکار، کاملاً عقلایی و موجه می‌نماید. در حقیقت، هتینگر بر آن است که حقوقی که تحت عنوان «مالکیت فکری» (شامل مالکیت فکری مترجمان)، از آن یاد می‌شود، در واقع همان حقوق مادی است و تنها تفاوت آنها در عدم عینیت آن است (افشاری قزوینی، ۱۳۸۳). علاوه بر این، بایستی اذعان نمود، حقوق یاد شده، علاوه بر تأثیر در توسعه دانش و بعد اقتصادی آن، حتی از جهت سیاسی نیز

1. Hettinger

اهمیت دارد. این حقوق باعث شکل‌گیری سلطه علمی از طرف کشورهای دارای تولید بالا بر کشورهای واردکننده دانش می‌باشد (حکمت‌نیا، ۱۳۸۸).

آیات عظام مکارم شیرازی، وحید خراسانی و بهجت؛ نیز هر کدام در تأیید این حقوق، نظر خویش را به صراحت بیان فرموده‌اند. آیت الله مکارم، این حقوق را به مثابه حقوق مادی می‌داند و می‌گوید: «مالکیت فکری همچون مالکیت مادی، محترم و معتبر است و تجاوز به حریم آن جایز نیست. هر کس تجاوز کند و خسارتی به بار آورد، ضامن است» (مکارم شیرازی، ۱۴۰۰، ص. ۱۵). آیت الله بهجت (ره)، در پاسخ به سؤالی مبنی بر شرعی بودن این حقوق، آن را از نظر شرعی کاملاً صحیح می‌داند (بهجت، ۱۳۸۸) و می‌گوید: «بنا بر احتیاط واجب، باید رضایت و اجازه تولیدکننده (مترجم)، احراز و کسب گردد» (بهجت، ۱۳۸۸، ص. ۱۲). در نهایت، آیت الله وحید خراسانی، در پاسخ به سؤالی مبنی بر نظر ایشان در رابطه با این حقوق، می‌گوید: «بنا بر احتیاط واجب، استنساخ و بهره‌برداری‌هایی از این قبیل، از آثار دیگران، باید با اجازه صاحب اثر باشد. در صورتی که محترم‌المال باشد، بدون اجازه بنا بر احتیاط جایز نیست» (وحید خراسانی، ۱۳۹۹، ص. ۴).

امام خمینی (ره)، در ابتدا، معتقد به مشروعیت مالکیت فکری (شامل مالکیت فکری مترجمان) نمی‌باشد. به اعتقاد وی، بدون قرارداد و شرط نمی‌توان مردم را از تسلط نسبت به اموالشان (که بابت آن بهائی پرداخت نموده‌اند)، بازداشت (امام خمینی، ۱۳۷۹). در حقیقت، وی، با این اظهارات، از «قاعده تسلیط»، در تأیید مخالفت خویش با این حقوق استفاده نموده است. طبق قاعده تسلیط، هرگاه انسان کالایی را خریداری کند و در عوض آن وجه پرداخت کند، خواه آن کالا صنعتی باشد یا فرهنگی و هنری، در هر

صورت مال او محسوب می‌شود (گیاپور، ۱۳۹۵). در حقیقت می‌توان گفت، بر اساس این دلیل و قاعده، وقتی شخصی از آثار ترجمه‌ای مترجمی استفاده می‌کند و بابت آن بهائی پرداخت نموده است، مالک آن اثر محسوب می‌گردد. خریدار به موجب این مالکیت، هر حقی، حتی تقلید و انتشار آن را دارد. البته، چند نکته در رابطه با این قاعده و دیدگاه امام خمینی (ره)، وجود دارد.

۱- در حقیقت این قاعده (قاعده تسلیط)، به جای اینکه حجتی بر رد مالکیت فکری مترجم باشد، دلیلی بر تأیید این نوع مالکیت می‌باشد. به عبارتی دیگر، به موجب این قاعده، مترجم، بر مال خود حق تصرف دارد و می‌تواند دیگران را از تقلید و نشر آثار ترجمه‌ای خویش، باز دارد.

۲- در زمان حیات امام خمینی (ره)، حقوق مالکیت فکری مترجمان، چنین گستره و بازتابی در جامعه نداشته است؛ وگرنه همان طور که حسینی شیرازی (مرجع تقلید شیعه ۱۳۰۷-۱۳۸۰ش) معتقد است، حق ترجمه، حق اقتباس و حق ترجمه ترجمه، همگی از مسائلی است که به پدید آورنده اختصاص دارد (حسینی شیرازی، ۱۳۶۶).

۳- در خصوص دیدگاه حضرت امام (ره)، از یکسو گفته شده، این فتوا در شرایطی خاص صادر شده است و از سوی دیگر، به نظر یکی از استادان مبرز فقه و حقوق (گرجی)، حضرت امام (ره)، در سال‌ها بعد، از نظر خود در تحریرالوسیله عدول کرده‌اند (زرکلام، ۱۳۸۸ به نقل از ایزدی فرد و محسن‌زاده، ۱۳۹۳).

آیت‌الله صافی گلپایگانی (ره)، به صراحت، مخالفت خویش را با این نوع مالکیت (مالکیت فکری شامل مالکیت فکری مترجمان)، طی حکمی بیان می‌نماید. به طور کلی مشروعیت مالکیت معنوی (فکری)، که بر آن آثار خاصی مرتب می‌کنند و حتی در

بعضی موارد از دیگران سلب حق می‌نمایند و دیگران را از تقلید و تکثیر آن ممنوع می‌سازند، در نزد حقیر ثابت نیست (صافی گلپایگانی، ۱۳۹۶، ص. ۴).

آیت‌الله فاضل لنکرانی و مرعشی شوشتری، هر دو از موافقان مالکیت فکری مترجمان می‌باشند. هر دو، در تأیید دیدگاه خویش، قاعده «عدم ردع» را بیان فرموده‌اند. «عدم ردع»، در بین فقها از قواعد مشهور فقهی می‌باشد و در واقع به زمانی گویند که شارع، نه به طور مستقیم منع کرده و نه به طور مستقیم امضا نموده است.

آیت‌الله امامی کاشانی، موسوی بجنوردی و شاهرودی، هر سه از موافقان این نوع مالکیت مترجم می‌باشند. ادله این افراد، به ترتیب، شامل ضرورت احترام به حقوق فردی، سیره عقلا و قاعده «لاضرر» می‌باشد. سیره عقلاء، به معنی روش و شیوه مستمر عملی همه عقلا عالم بر انجام یا ترک عملی است (طباطبائی حکیم، ۱۳۷۶). سیره عقلا، شامل مسلمانان و غیر مسلمانان می‌شود. با توجه به جهان‌شمول بودن حقوق مالکیت فکری مترجم، به گونه‌ای که بسیاری از کشورها آن را پذیرفته‌اند و قوانین متعددی در حمایت از آن وضع نموده‌اند؛ لذا می‌توان به صحت این حکم پی برد. قاعده «لا ضرر»، از قواعد مشهور فقهی می‌باشد. در واقع مراد از این قاعده اینست، ضرر در اسلام، مشروعیت ندارد و هر گونه ضرری که موجب خسران فردی شود، در اسلام نفی شده است. با توجه به اینکه، مترجمان پس از سال‌ها تحصیل، تحقیق، ممارست و تحمل زحمات بسیار، موفق به تولید آثار ترجمه‌ای می‌شوند، پذیرفتن حق مالکیت فکری مترجمان، امری بدیهی می‌باشد.

در مجموع، همان طور که از استفتائات و دیدگاه‌های مراجع عظام و مجتهدان، دریافت شد، از میان ۱۲ نفر مرجع تقلید و مجتهد، در نهایت ۱۱ نفر، مشروعیت مالکیت

فکری مترجم را تأیید نمودند. در راستای تأیید این افراد، احکام حقوقی جمهوری اسلامی ایران؛ نیز در حمایت و تأیید این حقوق می‌باشند. ماده یک قانون ترجمه و تکثیر کتب به صراحت بیان می‌کند، حق تکثیر، تجدید چاپ، بهره‌برداری و نشر هر ترجمه‌ای با مترجم و یا وراث قانونی او می‌باشد؛ حقوق مذکور در این ماده، قابل انتقال به غیر است و ذکر نام مترجم در تمام موارد استفاده الزامی است.

۲.۴. احکام شرعی مترجمان

در بخشی دیگر از این پژوهش، هشتاد حکم شرعی، در رابطه با مترجمان، استخراج و بررسی گردید. پس از تحلیل و واکاوی آنها، گروه‌بندی و سپس بر اساس میزان تکرار آنها، اولویت‌بندی شدند. قبل از شروع بحث، این نتایج، در جدول ۲، به نمایش گذاشته می‌شود.

جدول ۲. مسائل مبتلابه شرعی مترجمان بر اساس میزان تکرار

اولویت پنجم	اولویت چهارم	اولویت سوم	اولویت دوم	اولویت اول	موضوع
				✓	حقوق معنوی مترجمان (حق انتشار، حرمت نام و حرمت اثر)
			✓		مسائل مربوط به ترجمه قرآن کریم
		✓			حقوق مادی مترجمان و شروط ضمن عقد قراردادهای ترجمه
	✓				مسائل مربوط به بازار کار ترجمه
✓					مسائل متفرقه

درباره مالکیت فکری (حقوق معنوی) مترجمان و نظرات مراجع و مجتهدان در

این رابطه، در بخش‌های قبلی مفصل صحبت شد؛ لذا در این بخش، به اولویت‌های بعدی می‌پردازیم.

اولویت دوم در میان مسائل مبتلابه مترجمان، متعلق به موضوع ترجمه قرآن کریم می‌باشد. با بررسی نظرات و دیدگاه‌های مراجع و مجتهدان در این رابطه، می‌توان به این یافته رسید که بیشتر مسائل شرعی این قسمت، حول محور جواز و یا حرمت ترجمه قرآن کریم می‌چرخد. با بررسی به عمل آمده، مشخص گردید، هیچ یک از مراجع عظام، ترجمه قرآن را حرام اعلام ننموده؛ حتی بسیاری از آنها در رابطه با کیفیت و روش ترجمه قرآن کریم، نظرات و پیشنهاد‌های سازنده و مؤثری داشتند. به عنوان مثال، آیت الله مکارم شیرازی (مرجعیت تقلید و مترجم)، همواره به مترجمان توصیه دارند، قبل از ترجمه قرآن کریم، یک دور، مطالعه کامل تفسیر قرآن را انجام بدهند. ایشان در ترجمه خود از قرآن کریم، از بین سه روش ترجمه (تحت‌اللفظی، معنایی و آزاد)، ترجمه معنایی جمله به جمله را اعمال و توصیه نموده‌اند.

در قسمت مسائل شرعی مربوط به ترجمه قرآن کریم، یکی دیگر از مسائل و مباحث پرتکرار، حکم شرعی ترجمه قرآن به نظم می‌باشد. به عنوان نمونه، نظر یکی از مراجع عظام بدین شرح می‌باشد:

سؤال - یکی از همکاران شاعر جوان، اخیراً ترجمه کل قرآن مجید را به نظم درآورده است. به عنوان نمونه دو سوره حمد و کوثر ضمیمه می‌باشد. سوره حمد: سرآغاز صحبت به نام خداست، که بخشنده و مهربان کبریاست، ستایش بود خاص آن کردگار ... و نظم سوره کوثر: همانا تو را ای پیامبر که ما نمودیم خود حوضی کوثر عطا، تو هم پس به شکرانه می‌خوان نماز با توجه به اینکه نشر فرهنگ ایرانی با زبان شعر، در بسیاری از

مردم، اثر عمیق و مثبت دارد، یکی از نهادهای فرهنگی، مصمم است آن را تکثیر و ترویج دهد. نظر حضرتعالی در این مورد چه می‌باشد؟

جواب- چنانچه بقیه اشعار مزبور، مانند همین نمونه یا بهتر باشد و در عین حال، زیر نظر گروهی از صاحب‌نظران، مضامین آن کنترل و تکمیل گردد؛ مقدمه‌ای بر آن نوشته که ترجمه آیات، ترجمه‌ای است نسبتاً آزاد، مانعی ندارد (مکارم شیرازی، ۱۳۹۸، ص. ۷).

اولویت سوم مربوط به حقوق مادی و همچنین شروط ضمن عقد قراردادهای ترجمه می‌باشد. به عنوان نمونه، یکی از استفتائات رهبر جمهوری اسلامی ایران، مرتبط با شروط ضمن عقد این قراردادها بدین شرح می‌باشد:

سؤال- اگر مؤلف یا مترجم در برابر چاپ اول اثر خود، مبلغی را دریافت کند و در عین حال، برای خود حقی را نسبت به چاپ‌های بعدی شرط کند، آیا می‌تواند در چاپ‌های بعدی، حق خود را از ناشر مطالبه نماید؟ دریافت این مبلغ چه حکمی دارد؟

جواب- در صورتی که در ضمن قرارداد منعقد شده، برای تحویل نسخه اول، دریافت مبلغی را در چاپ‌های بعدی شرط کرده باشد یا قانون آن را اقتضا کند، گرفتن آن مبلغ اشکال ندارد و بر ناشر، عمل به شرط واجب است (خامنه‌ای، ۱۴۰۰، ص. ۹).

اولویت چهارم، به مسائل حوزه بازار کار مترجمان تعلق دارد. با بررسی انجام شده در استفتائات، مشخص شد، بیشترین سؤالات در این قسمت، به ترجمه و دوبله مربوط می‌شود. به عنوان مثال:

سؤال- اگر شخصی اثری را بدون اجازه صاحبش ترجمه یا دوبله کند، با این ترجمه و دوبله کردن برای او حق و مالکیت ایجاد می‌شود؟

جواب- اگر مالک اصلی از افراد محترم‌المال باشد، باید با اجازه او ترجمه و دوبله شود و با ترجمه یا دوبله، مالکیت ایجاد نمی‌شود مگر از کفار حربی باشد (آیات عظام خامنه‌ای، مکارم و نوری همدانی، ۱۳۹۳ به نقل از صادقی، ۱۳۹۴، ص. ۵۷).

آخرین اولویت، مربوط به مسائل متفرقه مترجمان در حوزه ترجمه می‌باشد. مسائل متفرقه، بسیاری از موارد کلی و یا جزئی را شامل می‌شود، مانند احکام مرتبط با مترجم و محیط مجازی، حفاظت اطلاعات، مترجم و فیلم‌های خارجی، تهاجم فرهنگی، توهین به مقدسات، جرائم رایانه‌ای و دهها مورد دیگر. با توجه به اینکه تکیه مطالعه حاضر، بر اولویت‌بندی احکام شرعی مترجمان بر اساس تکرار می‌باشد؛ نمونه‌ای از استفتائات مربوط به حکم پر تکرار مسح ترجمه انگلیسی قرآن که بسیاری از مترجمان قرآن کریم با آن مواجهند، بیان می‌گردد.

سؤال- آیا بدون وضو می‌توان ترجمه قرآن به زبان انگلیسی و مانند آن را لمس نمود؟

جواب- مسح ترجمه قرآن مانعی ندارد؛ البته مسح اسم «الله» و ترجمه آن به هر زبانی باشد، بدون وضو بنا بر احتیاط جائز نیست (شبیری زنجانی، ۱۴۰۰، ص. ۷).

۵. نتیجه‌گیری

با بررسی داده‌های این تحقیق، مشخص شد، از میان ۱۲ نفر مرجع تقلید و مجتهد، در نهایت، ۱۱ نفر موافق و یک نفر، مخالف مشروعیت مالکیت فکری مترجمان می‌باشند. بعضی از ادله موافقان، عدم ردع، سیره عقلا، قاعده لاضرر و ضرورت احترام به حقوق فردی می‌باشد. در بخش دیگری از این پژوهش، به مسائل و احکام شرعی مربوط به مترجمان پرداخته شد. پس از استخراج، تحلیل و بررسی این استفتائات، مسائل مبتلابه مترجمان، بر اساس میزان تکرار به پنج اولویت تقسیم گردید. این اولویت‌ها به

ترتیب عبارتند از: الف. مسائل مربوط به حقوق معنوی مترجمان، ب. مسائل مربوط به ترجمه قرآن کریم، ج. حقوق مادی مترجمان و شروط ضمن عقد قراردادهای ترجمه، د. مسائل مربوط به بازار کار ترجمه و ه. مسائل متفرقه.

علاوه بر اینها، می‌توان گفت، این مطالعه حامل دو پیام دیگر نیز می‌باشد. اولاً، دین مبین اسلام و مراجع تقلید و مجتهدان، به عنوان پاسداران احکام اسلامی، پاسخگوی همه مسائل شرعی حوزه ترجمه می‌باشند. مترجمان نیز می‌توانند با استفاده مفید از این فرصت، علاوه بر یادگیری مبانی و اصول علم ترجمه، پاسخگوی مسئولیت دینی خود نیز باشند. دوماً، شاید بتوان گفت «فقه ترجمه»، موضوع حوزه‌ای جدید از مطالعات ترجمه در جمهوری اسلامی ایران می‌باشد که جای خالی آن، کاملاً احساس می‌گردد.

یکی از مباحثی که مطالعه حاضر، مجال پرداختن به آن را نداشت و از جمله موضوعات بحث برانگیز، میان مراجع و مجتهدان می‌باشد، ترجمه کتاب‌های خارجی بدون اجازه از نویسنده اصلی می‌باشد. این موضوع، از طرف نویسنده مطالعه حاضر، پیشنهادی جهت تحقیق بیشتر، برای علاقه‌مندان مطالعه در این زمینه می‌باشد.

منابع

افشاری قزوینی، م. (۱۳۸۳). حمایت از اسرار تجاری و توجیه مالکیت معنوی (نقدی بر نظریه هتینگر). ماهنامه کانون. ۵۴، ص ۹۷-۱۱۴.

بهجت، م. ت. (۱۳۸۸، ۵ شهریور). حکم تکثیر و چاپ تولیدات دارای حق معنوی از دیدگاه شرعی. مسئله ۴۰۸۴ و ۴۰۹۱، شناسه ۶۷۹۴ و ۶۸۰۱ برگرفته از سایت رسمی آیت‌الله بهجت Bahjat.ir/fa/ استفتائات.

حسینی شیرازی، س. م. (۱۳۶۶). الفقه: موسوعه استدلالیه فی الفقه الاسلامی. لبنان: دارالعلوم.

تجدید چاپ قم: مؤسسه الفکر الاسلامی.

حکمت‌نیا، م. (۱۳۸۸). بررسی فقهی و اقتصادی مالکیت فکری. *فصلنامه اقتصاد اسلامی*، ۹ (۳۳)، ص ۱۷۹-۲۱۱.

خامنه‌ای، س. ع. (۱۳۸۹، ۲ آبان). استفتاء از رهبر انقلاب درباره مالکیت فکری. برگرفته از <http://farsi.khamenei.ir/treatise-index>

خامنه‌ای، س. ع. (۱۴۰۰، ۶ مهر). حقوق چاپ، تألیف و کارهای هنری. برگرفته از <http://farsi.khamenei.ir/treatise-index>

خمینی، ر. (۱۳۶۸). *کتاب البیع*. قم: مؤسسه اسماعیلیان، ج ۱، ج ۴.

خمینی، ر. (۱۳۷۹). *تحریر الوسیله*. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).

زرکلام، س. (۱۳۸۸). *حقوق مالکیت ادبی-هنری*. تهران: انتشارات سمت، ص ۵-۲۳.

سلطانی، ع. (۱۳۸۶). بررسی حقوق ترجمه و مترجم در فقه و حقوق موضوعه. *مطالعات اسلامی* ۱ (۷۵)، ۷۸-۱۰۴.

سیستانی، س. ع. (۱۳۸۸). *الفتاوی و المیسره العبادات*. قم: دارالزهرا (س).

سیستانی، س. ع. (۱۳۹۷، ۸ مرداد). *اهمیت و چگونگی یادگیری احکام الهی*. برگرفته از

<https://www.sistani.org/persian/book/25103/4001>

شبیری زنجانی، س. م. (۱۴۰۰، ۲۵ مهر). *مسائل شرعی*. وبسایت رسمی آیت الله شبیری زنجانی www.zanjani.ir

صادقی، م. (۱۳۹۴). *احکام رایانه و اینترنت*. قم: نشر معروف.

صافی گلپایگانی، ل. (۱۳۹۶، یکم اردیبهشت). *مشروعیت حقوق مالکیت فکری*. برگرفته از سایت رسمی آیت الله صافی گلپایگانی www.saafi.com/Istifta

طباطبائی حکیم، م. ت. (۱۳۷۶). *الاصول العامه للفقہ المقارن*. قم: مجمع جهانی اهل بیت (ع). ج ۱، ص ۱۹۷-۱۹۸.

قبولی، م. م. و محسنی، س. (۱۳۹۶). حمایت از حقوق معنوی هنرمندان مجری اثر در حقوق ایران، فرانسه و اسناد بین‌المللی. *حقوق خصوصی*، ۲ (۱۴)، ۲۱۷-۲۳۹.

گیاپور، ه. (۱۳۹۵). مبانی فقهی حقوق مالکیت معنوی (فکری). پویش در آموزش علوم انسانی، ۲(۵)، ۳۶-۵۰.

لوائی مقدم، م. (۱۴۰۰). احکام حقوقی و شرعی ترجمه در ایران: بررسی میزان آگاهی مترجمان زبان انگلیسی از احکام ترجمه. فصلنامه مطالعات ترجمه ایران، ۱۹(۷۶)، ۲۵-۴۵.

مکارم شیرازی، ن. (۱۳۸۵). *دائرة المعارف فقه مقارن*. قم: انتشارات مدرسه امام علی بن ابیطالب (ع).

مکارم شیرازی، ن. (۱۳۹۸، ۵ شهریور). *جامع المسائل، مسائل مبتلابه*. برگرفته از

[/https://makarem.ir/ahkam/en/home/istifta/260032](https://makarem.ir/ahkam/en/home/istifta/260032)

مکارم شیرازی، ن. (۱۳۹۹، ۲۲ آبان). *حقیقه بودن قضایای احکام شرعیه*. برگرفته از سایت رسمی

آیت الله مکارم شیرازی، صفحه مسائل فقهی

<https://www.makarem.ir/main.aspx?lid=0&typeinfo=1&catid=25445&pageindex=1&mid=410575>

مکارم شیرازی، ن. (۱۴۰۰، ۶ آبان). *حکم شرعی مالکیت فکری*. برگرفته از سایت رسمی آیت الله مکارم

شیرازی <https://makarem.ir/main.aspx?typeinfo=21&lid=0&catid=&mid=260641>

وحید خراسانی، ح. (۱۳۹۹، ۲۶ مرداد). *استفتائات آیت الله وحید خراسانی پیرامون حقوق*

مالکیت فکری و معنوی. برگرفته از

<https://portal.anhar.ir/node/11645#gsc.tab=0>

Survey of Edicts and Opinions of Religious Scholars and Faqihs in the Field of Translation¹

Mehdi Lavaee Moghaddam²

Abstract

Although the debate dealing with religious edicts relevant to the domain of translation may seem outlandish at first glance, one can realize the importance of the issue after some investigation. According to faqihs, rooting out corruption and developing virtue are the main objectives all religious edicts and referendums are based upon. Therefore, it is worthwhile for translators of Iran, which is an Islamic country, to appreciate the religious authorities and faqihs and seek their assistance and advice when they encounter religious matters in their realm. Undoubtedly, all the religious issues related to translation cannot be addressed in a single discourse. Hence, in this study, we intend to focus on translators' intellectual property (e.g., copyrights, patents, and trademarks) and their religious edicts. After consulting the leading religious scholars on the matters and analyzing their reasons, it became clear that eleven of them were in favor of translators' intellectual property and one of them was against it. In fact, the majority of the religious scholars believed in the legitimacy of translators' intellectual property. About the latter point i.e., translators' religious edicts, a referendum was also held to ascertain the scholars' viewpoints. Ultimately, the issues appertaining to translators' religious edicts were prioritized as follows: a) Issues relevant to translators' moral rights, b) Issues relevant to translation of the Holy Quran, c) Issues relevant to translators' economic rights, and stipulations of translation contracts, d) Issues relevant to the translation job market, and e) Miscellaneous issues.

Keywords: Translation, Translator, Religious Scholars, Referendums, Religious Edicts

1. This paper was received on 15.11.2021 and approved on 17.01.2022.

2. M.A. Student in Translation Studies, Department of English Language, Faculty of Language & Humanities, University of Birjand, Iran; email: lavaee13601360@gmail.com